

Айн Ренд

АТЛАНТ РОЗПРАВИВ ПЛЕЧІ

Частина перша

Несуперечність



КИЇВ

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

P96

Айн Ренд

P96 Атлант розправив плечі. Частина перша. Несуперечність /
Айн Ренд. - К. : Наш Формат, 2015. – 456 с.

ISBN 978-617-7279-06-7

Іноді дитячі мрії збуваються. Дагні Таггарт керує найбільшою в країні залізницею. Генк Ріарден запроваджує революційну технологію в металургії. Елліс Ваятт перетворює Богом забуту землю на промисловий рай. У їхніх руках — наймогутніші корпорації, що від них залежить доля країни. Вони — сучасні атланти. Їхня релігія — економіка, їхня відповідальність — тягар усього світу. Колись вони мріяли змінити життя суспільства, а тепер їм доводиться чути, що вся їхня праця лише помножує несправедливість. Що всім людям потрібні однакові права і можливості.

Спершу атланти лише знижували плечима. Але настане той день, коли їм остаточно набридне тримати цей світ на своїх плечах. І вони підуть.

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

© Ayn Rand, 1957

© Перверзев А., Стах В., переклад, 2015

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на
видання, оригінал-макет, 2014

ISBN 978-617-7279-06-7

ЗМІСТ

Розділ I:	
МЕЛОДІЯ	7
Розділ II:	
ЛАНЦЮГ	37
Розділ III:	
ВЕРХ І НИЗ	58
Розділ IV:	
НЕРУХОМІ РУШІ	84
Розділ V:	
КУЛЬМІНАЦІЯ Д'АНКОНІЙ	116
Розділ VI:	
НЕКОМЕРЦІЙНЕ	167
Розділ VII:	
ЕКСПЛУАТАТОРИ ТА ЕКСПЛУАТОВАНІ	214
Розділ VIII:	
«ЛІНІЯ ДЖОНА ГОЛТА»	286
Розділ IX:	
САКРАЛЬНЕ І ПРОФАННЕ	336
Розділ X:	
СМОЛОСКИП ВАЯТТА	389

Розділ VI

НЕКОМЕРЦІЙНЕ

Ріарден притиснувся чолом до дзеркала, намагаючись позбутися всіх думок. Тільки так можна буде пережити цей вечір, казав він собі.

Він зосередився на полегшенні, яке відчував від холодного доторку скла, міркуючи, в який спосіб можна змусити розум вимкнутися, коли все життя тренував його безвідмовно і цілодобово пильнувати. Ріарден не міг збагнути, чому так важко зараз примусити себе застібнути кілька чорних перламутрових гудзиків на білій накрохмаленій сорочці, адже досі це робилося автоматично.

Настала річниця їхнього з Ліліан весілля, і його завчасно було попереджено, що саме сьогодні дружина влаштовує з цієї нагоди прийняття.

Він пообіцяв не прогавити цього свята, наївно заспокоюючи себе, що до події аж три місяці, і що він відвідає вечірку так само, як будь-який інший захід у своєму вшерть переповненому розкладі. Потім, упродовж кварталу з вісімнадцятигодинних робочих днів, він успішно забув про свято, аж поки півгодини тому, пообіді, секретарка зайшла до нього в кабінет і штивно нагадала:

– Містере Ріарден, у вас сьогодні прийняття.

Вигукнувши: «Милий Боже!», – він скочив на ноги і мерщій подався додому; кинувся сходами вгору, на ходу здираючи з себе робочий одяг, щоб устигнути перевдягнутися. Він розумів лише, що мусить квапитися, але жодним чином не усвідомлював мети цього поспіху.

Та коли нарешті второпав, що на нього чекає, то застиг, наче громом ударений.

– Ти не думаєш ні про що, крім своєї роботи, – цей вердикт Ріарден чув протягом усього свого життя.

Йому завжди натякали, що бізнес – це такий собі гріхотворницький культ, до якого не варто втягувати порядних громадян; ганебна необхідність, до якої вдавалися, але воліли про неї мовчати; розводитися на такі теми означало ображати шляхетні людські почуття; так само, як слід змивати з

рук машинне мастило, повертаючись додому, так і залишені бізнесом плями треба змивати зі свого розуму, перш ніж переступити поріг – святая святих – вітальні. Хоч Ріарден і не дотримувався такої віри, та коли йшлося про членів його сім'ї, сприймав її як належне. Він вважав цілком природним – по-дитячому відкинувши сумніви і не намагаючись озвучити своєї думки, – що віддав себе на поталу якійсь темній релігії, вірі, якій був беззастережно відданий, але яка зробила його банітою, вигнанцем серед людей, що на їхнє співчуття годі було сподіватися.

Теоретично він розумів, що зобов'язаний гарантувати дружині певну частку себе і свого життя окремо від бізнесу. Але він ніколи не знаходив такої можливості і навіть не міг витиснути з себе й крихти докорів сумління. Він не міг ані примусити змінитися себе, ані ображатися на її обвинувачення.

Він місяцями не звертав на Ліліан уваги. Аби ж то місяцями – роками! – впродовж усього їхнього восьмирічного шлюбу. Її зацікавлення геть не обходили Ріардена; він не мав щонайменшого бажання навіть довідатися, в чому вони полягають.

У Ліліан було безліч друзів; він знав, що імена багатьох із них належать до скарбниці вітчизняної культури, але ніколи не мав часу зустрітися з ними чи принаймні ознайомитися з досягненнями, завдяки яким ті люди здобули собі славу. Він знав лише, що часто мигцем бачив їхні обличчя на обкладинках журналів. І Ліліан ображається цілком справедливо; якщо дружина спілкується з ним не надто лагідно, то він вартий осуду і цілком заслуговує на таке ставлення; а якщо сім'я називає його безсердечним, то так воно і є.

Він був нещадний до себе – завжди і в усьому. Коли виникала проблема на сталеливарні, перше, що робив Ріарден, – починав шукати, де він припустився помилки; ніколи не намагався знайти винних, окрім себе; лише від себе самого вимагав досконалості. Не визнавав за собою жодних переваг: хоч яка була провина, вона завжди лягала на нього. Але на заводі бажання виправити помилку спонукало його до дії, а вдома це не мало жоднісінького ефекту... «Ще кілька хвилин...» – думав він, заплющивши очі й притулившись лобом до дзеркала.

Він не міг примусити замовкнути свій балакучий мозок. Це було однаково, що намагатися зупинити голою рукою струмінь води з зірваного пожежного гідранта.

Колючі цівки зі слів і картинок батожили його мозок...

Години, думав він, години поспіль треба витратити на споглядання цих облич; години, сповнені нудьги, якщо гості будуть п'яні, й огиди від їхніх порожніх мармиз, поки вони тверезі; скільки ж часу доведеться вдавати, що ти не помічаєш ані того, ані іншого; скільки доведеться витиснути з себе фраз, коли геть немає чого казати, – і все тоді, коли цей час був йому ґвалт як потрібен, щоб знайти наступника для керівника прокатних станів, який раптово і без пояснень звільнився... І це слід було почати робити негайно, бо працівників такого ґатунку знайти неймовірно складно. А як щось піде не так, і роботу прокатного стана буде порушено, то виникне загроза зриву лиття рейок для «Таґґарт Транс-континенталь».

Він згадав німе обвинувачення, погляди родичів, сповнені докору, довготерпіння та презирства, коли вони помічали щонайменшу ознаку, чергове свідчення Ріарденової відданості роботі та марність його мовчазної надії на те, що вони, можливо, подумують, начебто «Сталь Ріардена» не на першому місці в його житті. Так п'яниця вдає цілковиту байдужість до алкоголю перед людьми, які презирливо спостерігають за ним, чудово знаючи про його ганебну слабкість...

– Я чула, вчора ти повернувся додому о другій ночі... Й де ж це ти був? – запитувала мати за вечерею.

А Ліліан відповідала:

– На сталеливарні, звісно ж.

Мовилося це таким тоном, яким би інша дружина казала: «У генделику за рогом».

Або ж Ліліан запитувала в нього з міною, що в її розумінні мала б означати мудрий півусміх:

– Що ти робив учора в Нью-Йорку?

– Був із хлопцями на банкеті.

– Діловому?

– Так.

– Ну звісно ж! – Ліліан ішла, не пустивши більше й пари з вуст.

А в ньому пробуджувалося ідіотське ганебне бажання, щоб дружина бодай на мить подумала, ніби він відвідав якусь непристойну парубочу вечірку...

...Під час шторму на озері Мічиган потонув рудовоз із тоннами сировини для Ріардена. Кораблі розвалювалися на ходу, і якщо він не допоможе перевізникам відшкодувати збитки, то на озері не залишиться жодного судна...

– Оцей куточок? – запитала Ліліан, вказуючи на фотелі та кавові столики у вітальні. – Ні, Генрі, це не новина, але мені дуже лестить, що ти помітив його лише за якихось три тижні. Це моє власне бачення обстановки ранкової кімнати відомого французького палацу. Втім, такі речі не мають тебе обходити, коханий, адже хоч як шукай, на фондовій біржі ти їх усе одно не знайдеш...

...Мідь, яку він замовив півроку тому, досі не доставили, а обіцяну дату відкладали тричі. «Ми нічого не можемо вдіяти, містере Ріарден». Він був змушений шукати нового контрагента, а поставки ставали дедалі непевніші...

Філіп не всміхнувся, урвавши палку промову перед кохрою матеріною подругою щодо свого приєднання до лав чергової організації. Але обвислі м'язи його обличчя завжди натякали на поблажливо-зверхній усміх:

– Ні, Генрі, тобі це геть не буде цікаво, тут немає нічого бізнесового...

...Підрядник із Детройта, який узявся перебудовувати чималий завод, розглядав можливість використання конструкційних профілів із ріарден-металу. Варто було б іще тиждень тому полетіти до нього та поспілкуватися особисто. І він міг би зробити це просто сьогодні...

– Ти не слухаєш, – дорікнула йому за сніданком мати, переповідаючи сон, який наснився їй минулої ночі, саме тоді, коли він міркував про поточний індекс цін на вугілля. – Тебе нічого не цікавить, крім самого себе. Тобі байдуже до всіх людей на божому світі...

...Машинописні сторінки доповіді про випробування авіаційного двигуна з ріарден-металу вже третій день лежали на столі в його кабінеті. Досі він ніяк не знаходив часу, щоб ознайомитися з тим звітом, тому понад усе на світі йому зараз хотілося його прочитати...

Рвучко струснувши головою, Ріарден розплющив очі й відступив від дзеркала.

Спробував був застібнути гудзики, але рука мимоволі потягнулася до стосика листів на комоді. Це була невідкладна кореспонденція, яку слід було переглянути сьогодні, але він не мав часу зробити це в офісі.

Коли він похапцем збирався додому, секретарка запхнула листи йому в кишеню. Вже вдома, перевдягаючись, Ріарден кинув їх на комод. На підлогу випала газетна вирізка з сердито обведеною червоним олівцем назвою: «Вирівнювання можливостей». Він якнайшвидше мав її прочитати, бо навколо цієї теми останні три місяці точилося забагато розмов, – зловісно забагато. І він її прочитав – під звуки голосів та удаваного сміху, які нагадували йому про те, що гості вже сходяться і що вечірка почалась. Отже незабаром, зійшовши вниз, він відчує сповнені гіркоти і докорів погляди членів своєї сім'ї.

В передовиці йшлося про те, що в часи скорочення виробництва та ринку, коли неможливо заробити собі на нормальне життя, несправедливо одній людині володіти кількома комерційними підприємствами, адже інші не мають жодного; що згубно дозволяти кільком суб'єктам нагромаджувати всі ресурси, позбавивши шансів решту підприємців; що конкуренція дуже важлива для суспільства, обов'язком якого є стежити, щоб ніхто не піднімався вище за середній рівень, опиняючись поза конкуренцією. Автор статті передбачав успіх запропонованому біллю, що забороняв суб'єктові чи корпорації володіти більш як одним промисловим концерном.

Веслі Мауч, представник Ріардена у Вашингтоні, порадив йому не перейматися. «Боротьба буде запекла, – сказав він, – але законопроект відхилять».

Ріарден аніскілечки не розумівся на таких битвах, тому доручив їх Маучу та його штабові. Він ледве встигав переглядати звіти з Вашингтона та підписувати чеки, потрібні Маучу для його роботи.

Ріарден не вірив, що білль може пройти; не міг цього навіть припустити. Живучи в чистій реальності металів, технологій, виробництва, він був щиро переконаний,

що людині варто мати справу лише з раціональними речами, а не з божевільними; слід шукати правильний розв'язок, бо саме правильна відповідь завжди перемагає; що безсенсове, хибне, моторошно-несправедливе – не здатне на успіх, воно може лише самознищитися. Тому битва проти такого законопроекту здавалася Ріарденові безглуздою і ганебною, наче конкуренція з людиною, яка розраховує склад сталевих сплавів за допомогою нумерології.

Ріарден спробував собі нагадати про небезпечність цієї теми. Але відчайдушний вереск найістеричнішої газетульки не викликав у нього жодних почуттів. Натомість щонайменша зміна в характеристиці ріарден-металу під час лабораторного дослідження спонукала тривожно зриватися на ноги.

У нього більше ні на що не було сил.

Він зіжмакав вирізку і жбурнув її в кошик для сміття. Відчував, що його накриває важелезна втома, якої ніколи не мав на роботі; виснаження підстерігало і заскакувало його саме тоді, коли відволікався на щось інше. Ріарденові здалося, що він не спроможний зараз ні на що, крім як упасти і заснути. Сказав собі, що мусить з'явитися на вечірці, що його родина має право вимагати від нього цієї поступки і що він повинен навчитися поділяти їхнє задоволення – не заради себе, заради них.

Він і гадки не мав, чому цей мотив його не спонукає. Впродовж усього життя, коли він був упевнений у правильності обраного вектора, бажання дотримуватися його з'являлося автоматично. Що з ним коїться? – дивувався Ріарден. Немилосердний конфлікт почуттів, нехить дотримуватися правильних рішень – хіба це не формула морального занепаду? Визнавати власну провину, не відчуваючи нічого, крім холодної глибокої байдужості – хіба це не зрада рушіїв його життєвого курсу та його гордості?

Не гайнуючи часу на пошуки відповіді, він закінчив вибиратися – швидко і безжально.

Ріарден, не згинаючи спини, владно і неквапливо спускався сходами у вітальню. Висока постать із бездоганно-білосніжною хустинкою в нагрудній кишені антрацитового фракту, рухалася природно і чинно, як і

належить великому підприємцю. Запрошені літні дами не-
сталилися з утіхи.

Ліліан чекала на нього внизу біля сходів. Аристократич-
ні лінії лимонно-жовтої вечірньої сукні в імперському стилі
підкреслювали граційність її тіла; вона мала вигляд режи-
сера, цілком задоволеного дійством.

Ріарден усміхнувся – йому подобалося бачити дружину
щасливою. Це хоч якось виправдовувало цю вечірку.

Але наблизившись до неї, він вражено завмер. Ліліан
завжди зі смаком добирала прикраси, ніколи не зловжива-
ючи кількістю. Проте сьогодні вона влаштувала справжню
виставку: діамантове кольє, сережки з брильєнтами, різ-
номанітні каблучки та брошки. На тлі немислимої кілько-
сті цих коштовностей її руки і плечі здавалися неприродно
оголеними. Лише на правому зап'ястку красувався браслет
із ріарден-металу. Поруч з іскристими брильєнтами він ски-
дався на потворну цяцьку з копійчаного рундука.

Перевівши погляд від браслета на обличчя Ліліан, Ріар-
ден побачив її очі: прищурені та зосереджені, вони немов ди-
вилися в себе, намагаючись щось приховати.

Йому раптом захотілося здерти браслет з її руки. Нато-
мість, підкоряючись бадьорому голосу, що вітав чергову
гостю, він ґречно вклонився новоприбулій вдові з пісним об-
личчям.

– Людина? Що таке людина? Жалюгідна жменька хімі-
калій, наділених манією величі, – звернувся доктор Пріт-
четт до гурту гостей у протилежному кутку кімнати.

Потім узяв двома пальцями канапку з кришталевої тарелі;
не кусаючи, цілою, закинув собі до рота.

– Метафізичні претензії людини сміховинні, – продо-
вжив він. – Нікчемна дешиця протоплазми, нашпигована
мізерними і вбогими концепціями та потворними емоціями,
яка уявляє себе важливою! Як на мене, в цьому зосереджено
все світове зло.

– Але, професоре, чиї, на вашу думку, концепції не вбогі,
а емоції не огидні? – серйозно і щиро поцікавилася дружина
власника автомобільного заводу.

– Немає таких, – мовив доктор Прітчетт. – У межах
людських здібностей таких концепцій не існує.

Нерішуче втрутився молодик:

– Але якщо немає вартісних концепцій, то як нам знати, що ті, які маємо, – погані? За якими критеріями?

– Немає ніяких критеріїв.

Аудиторія мимоволі притихла.

– Філософи минулого були поверхові, – вів далі доктор Прітчett. – На долю нашої доби випало по-новому визначити мету філософії. І ця мета полягає не в пошуках сенсу життя, а в тому, щоб довести відсутність будь-якого сенсу.

Симпатична дочка власника вугільної копальні обурилася:

– Хто може це стверджувати?

– Я намагаюсь, – мовив доктор Прітчett. Останні три роки він очолював факультет філософії в університеті імені Патріка Генрі.

Виблизкуючи своїми діамантами, до нього підійшла Ліліан.

Здавалося, що вираз її обличчя з м'яким натяком на усмішку, сконструював той таки перукар, який зробив їй зачіску.

– Саме пошук сенсу так ускладнює людське життя, – пояснив доктор Прітчett. – Усвідомивши, що ми не маємо жодного значення для безмежного всесвіту, що жодна наша діяльність не є важливою і що байдуже, живемо ми чи помираємо, ми станемо значно... слухняніші.

Він стинув плечима і взяв іще одну канапку.

Присутній на вечірці бізнесмен здивовано мовив:

– Але ж, професоре, я лише поцікавився вашою думкою щодо законопроекту «Про урівнювання можливостей».

– А, ви про це? – недбало кинув Прітчett. – Здається, я цілком чітко висловився, що підтримую його, адже я прихильник вільної економіки. А вільна економіка не може існувати без конкуренції. Саме тому ми повинні примусити людей конкурувати, щоб зробити їх вільними.

– Але ж, даруйте, хіба ви не суперечите сам собі?

– У вищому філософському сенсі – ні. Слід навчитись уникати статичних визначень старомодного мислення. У всесвіті немає нічого статичного. Все плинне.

– Але з погляду здорового глузду...